

Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка" включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Наказ Міністерства освіти і науки України від 11.07.2019 № 975) [www. economy.nayka.com. ua](http://www.economy.nayka.com.ua) | № 12, 2019 | 27.12.2019 р.

DOI: [10.32702/2307-2105-2019.12.91](https://doi.org/10.32702/2307-2105-2019.12.91)

УДК 330.101

М. С. Наумов,

*к. е. н., доцент, доцент кафедри економічної теорії та міжнародної економіки, Харківський національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова, м. Харків, Україна
ORCID: 0000-0001-7306-6420*

АКТУАЛЬНІ ЗАВДАННЯ ТРАНСФОРМАЦІЇ МОНОФУНКЦІОНАЛЬНИХ МІСТ У ПРОЦЕСІ ПОДОЛАННЯ СИРОВИННОЇ ОРІЄНТАЦІЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

M. Naumov

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Associate Professor of Department of Economic Theory and International Economics, O. M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv, Kharkiv, Ukraine

ACTUAL PROBLEMS OF MONO-FUNCTIONAL CITIES TRANSFORMATION IN THE PROCESS OF OVERCOMING THE RAW ORIENTATION OF THE UKRAINIAN ECONOMY

У статті досліджуються проблеми економіки України, обумовлені структурними диспропорціями. Зроблений висновок про відкритість вітчизняної економіки, яка має наслідком не тільки отримання переваг від участі у міжнародній торгівлі, але й надмірну залежність від динаміки цін на світових ринках сировини та напівфабрикатів, які є основою українського експорту. Обґрунтовано, що спеціалізація на експорті сировини та напівфабрикатів із низькою доданою вартістю неминуче призведе до відставання України від провідних країн світу. Розглянуто причини такої спеціалізації, серед яких – забезпеченість відповідними корисними копалинами та неконтрольований розвиток ринкових відносин. Особлива увага приділена ролі монофункціональних міст у розвитку галузей, орієнтованих на експорт, та перспективі таких міст у процесі структурної перебудови.

The article examines the problems of the Ukrainian economy caused by structural imbalances. Based on the analysis of indicators of export and import quotas, the conclusion is made about the openness of the domestic economy. Such openness, on the one hand, has the effect of benefiting the country from participation in international trade. On the other hand, it causes excessive dependence of economic growth on the dynamics of prices on the world markets of raw materials and semi-finished products, which are the basis of domestic exports. It is stated that such dependence may indicate the presence in Ukraine of the “curse of resources” – a situation where a resource-rich country can not use them for the development of its own economy, which causes lower rates of economic growth compared to countries not provided with such resources. The combination of the “resource curse” with export orientation gives rise to “Dutch disease” – severe dependence of the economy and state budget from the export of a limited number of types of raw material that ensures the vast majority of government revenues, but also leads to satisfaction of

needs of population in goods and services mainly through imports and, as a consequence, the weak development of its own production. Thus, it is concluded that specialization in the export of raw materials and semi-finished products with low added value will inevitably lead to the lag of Ukraine from the leading countries of the world. Special attention is paid to the role of monofunctional cities in the development of export-oriented industries and the prospects of such cities in the process of structural adjustment. Based on the analysis of the formation of industrial production, it is argued that in the course of industrialization, the formation of monofunctional cities contributed to the development of metallurgical industries in uninhabited areas, but after a while showed signs of their decline. It is proved that the main reason for the decline are structural shifts in the economy, as a result of which the city-forming enterprises are closed.

Prospects of monofunctional cities in Ukraine are considered in connection with the need for structural adjustment. It is argued that overcoming the raw orientation of the domestic economy can lead to the decline of such cities. It is proposed to use the experience of the leading countries of the world, which carried out the restructuring of monofunctional cities. It is proved that one of the most attractive options for restructuring is the transformation in compliance with the principle of economic transformation.

Ключові слова: голландська хвороба; експортна квота; імпортна квота; монофункціональне місто; прокляття ресурсів; ринкова трансформація.

Key words: Dutch disease; export quota; import quota; mono-functional city; resource curse; market transformation.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Ринкова трансформація в Україні призвела до закриття значної кількості підприємств та зникнення цілих галузей, які, залишившись без державної підтримки, не змогли забезпечити належний рівень рентабельності. Разом із тим, проблеми деяких підприємств були обумовлені не тільки недостатньою ефективністю виробничих процесів або невмінням просувати свою продукцію на ринку. Падіння обсягів реалізації було пов'язане зі скороченням попиту внаслідок структурних зрушень, притаманних переходу до постіндустріального суспільства. Особливо ця проблема відчувалась у монофункціональних містах, які свого часу виникли для забезпечення діяльності підприємств, орієнтованих переважно на металургійне виробництво. Відповідно, засоби трансформації подібних підприємств мають виходити за рамки надання тимчасової фінансової підтримки з боку держави з метою набуття ними належного рівня ефективності та досвіду у майбутньому. Більше того, постає питання про доцільність їхньої діяльності в умовах постіндустріального суспільства, а отже, і про перспективи монофункціональних міст, що їх обслуговують.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сутність, напрями та наслідки ринкової трансформації, її особливості при формуванні постіндустріального суспільства детально розглянуті в роботах вітчизняних економістів: М. Білоусенка, А. Гальчинського, В. Геєця, А. Гриценка, С. Корабліна, О. Пустовойта, В. Рибалкіна, О. Яременка та інших. Разом із тим, невирішеність певних проблем стримує економічний розвиток країни, а отже, потребує подальших наукових пошуків, які б мали результатом виявлення причин невідповідності процесів, що відбуваються у вітчизняній економіці, загальносвітовим тенденціям.

Формулювання цілей статті. Метою статті є обґрунтування необхідності трансформації монофункціональних міст як складової структурної перебудови української економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Формування ринкової економіки в Україні має свої особливості в порівнянні з іншими країнами, але найбільш відчутний наслідок є спільним – підприємства підпорядковують свою діяльність отриманню прибутку. Як наслідок, відбувається перерозподіл капіталу на користь найприбутковіших сфер господарювання. В умовах нестабільного внутрішнього ринку для значної кількості вітчизняних підприємств пріоритетним напрямом розвитку стала зовнішньоекономічна діяльність. Економіка України традиційно характеризується відкритістю. За даними Державної служби статистики України обсяг експорту товарів та послуг у 2018 році склав 58,973 млрд дол, обсяг імпорту – 63,496 млрд дол [1; 10]. ВВП України, за розрахунками Світового Банку, сягнув 130,832 млрд дол [11]. Таким чином, експортна та імпортна квоти у 2018 році дорівнювали 45,1 % та 48,5 %, відповідно. З одного боку, відкритість економіки дозволяє Україні використовувати переваги зовнішньої торгівлі. З іншого – робить її залежною від кон'юнктури зовнішніх ринків, адже наведені показники істотно перевищують середньосвітові. Так, у 2015 році експортна відкритість у країнах з високими доходами на душу населення дорівнювала 31,2 % ВВП, у країнах із середніми доходами – 25,2 % (вища група) та 23,9 % (нижча група), у країнах із низькими доходами – 20,6 % [2, с. 205].

Разом із тим, незважаючи на відкритість економіки, за світовими мірками економіка України вважається малою. Наприклад, глобальна вага України у експорті товарів та послуг складає 0,23 %, у ВВП – 0,12 %, у валовому нагромадженні капіталу – 0,08 %, у грошовій масі – 0,05 %, у внутрішніх кредитах приватному сектору – 0,05 %, у відпливі чистих прямих іноземних інвестицій – 0,01 %. Значно більші показники Україна має у глобальній вазі населення – 0,60 %, робочої сили – 0,65 % та безробітних – 1,00 % [2, с. 206]. Істотне перевищення частки України у глобальній робочій силі питомої ваги у валовому нагромадженні капіталу та у виробництві світового ВВП свідчить про домінування в економіці нашої країни трудомістких, не технологічних, не фондоемних та не капіталоемних виробництв, які призводять до надлишкового виробництва. Якщо порівнювати Україну з провідними європейськими країнами, співставними за площею, то, наприклад, експорт Франції перевищує експорт України приблизно у 16 разів, ВВП Великої Британії більше українського у 28 разів, валове нагромадження в Італії більше, ніж в Україні у 21 раз, надані приватному сектору банківські кредити в Німеччині більше аналогічного показника в Україні в 74 рази [2, с. 207]. Розглянуті співвідношення свідчать як про великі можливості України у зв'язку з доступом до величезних ринків країн Європейського Союзу, так і про надзвичайні ризики, обумовлені можливим припливом надмірної товарної та фінансової маси.

Надмірна залежність економіки України від кон'юнктури зовнішніх ринків дуже добре обґрунтована в фундаментальній монографії С. О. Корабліна «Макроекономічна динаміка України: пастка сировинних ринків» [2]. На основі дослідження динаміки ВВП України та коливання світових цін на сировину, яка є основою вітчизняного експорту, автор констатує, що взаємозв'язок між ними «можна розглядати як своєрідну азбуку піднесення і падіння української економіки» [2, с. 235]. Такий висновок зроблений на основі того, що періоди економічного зростання мали місце в моменти підвищення цін на сировину на світових ринках, а спади – в періоди їх зниження, незважаючи на відомі факти корупції, обсяги тіньової економіки, політичні конфлікти тощо. Так, протягом 2002-2007 років середньорічний приріст цін на експортні товари перевищував 12 %, що призвело до щорічного зростання ВВП України на 7,5 %. Наслідком цього було значне надходження іноземної валюти до країни, інвестицій та позик, ревальвація гривні, найбільше в історії зростання міжнародних резервів, зростання доходів населення. Коли на світовому ринку тенденція змінилась на протилежну – ціни на сировину впали – вітчизняний ВВП стрімко скоротився: на 14,8 % у 2009 році, що було одним із найгірших показників у світі. Нетривале поліпшення сировинної кон'юнктури протягом наступних двох років призвело до незначного економічного зростання у країні (4,7 % щорічно). Але наступне чотирирічне падіння світових цін на сировину, яке розпочалося у 2012 році, сформувало підґрунтя для вітчизняної кризи, що була посилена зовнішньою інтервенцією. Відновлення економічного зростання в Україні у 2016 році на 2,3 % в умовах анексії Криму та війни на Донбасі на тлі поліпшення кон'юнктури на світових ринках сировини лише підтверджує залежність національної економіки від зовнішнього попиту на сировинні товари.

Разом із тим, володіння багатими природними ресурсами окрім позитивних наслідків у вигляді приросту ВВП має і негативні, одним із яких є «прокляття ресурсів» – ситуація, коли багаті природними ресурсами країни не можуть використати це багатство для розвитку власної економіки і, всупереч логіці, мають нижчі темпи економічного зростання у порівнянні з країнами, що володіють меншими запасами природних ресурсів. У поєднанні з експортною орієнтацією економіки України «прокляття ресурсів» породжує «голландську хворобу» – гостру залежність економіки країни та державного бюджету від експорту обмеженої кількості різновидів сировини, що забезпечує переважну більшість доходів держави, а також призводить до задоволення потреб населення в товарах і послугах переважно за рахунок імпорту і, як наслідок, слабкого розвитку власного виробництва. Якщо проаналізувати товарну структуру вітчизняного експорту в 2018 році, то можна констатувати, що найбільшу питому вагу в ній мали недорогочінні метали та вироби з них (передусім, чорні метали) – 24,6 % експорту товарів з України, а також продукти рослинного походження (в основному, зернові культури) – 20,9 % [10].

На спеціалізацію вітчизняної економіки істотно вплинув процес індустріалізації, який розпочався у другій половині XIX століття. Наприклад, відкриття багатих покладів залізної руди та вугілля на Донбасі перетворили регіон з периферії на металургійну та паливну базу тодішньої Російської імперії. Сучасні великі міста Донецької та Луганської областей, такі як Алчевськ, Горлівка, Донецьк, Краматорськ, Луганськ та інші, спочатку будувались як заводські або шахтарські поселення, де економічні та соціальні умови визначались містотвірними підприємствами. Протягом наступного століття багато з них перетворились на багатогалузеві міста, але містотвірні підприємства продовжували зберігати свій вплив та контроль. З одного боку, утворення монофункціональних міст сприяло індустріальному розвитку та відповідним економічним успіхам. З іншого – зазначені результати досягались за рахунок виснаження природних ресурсів та важкої фізичної праці мешканців, що дуже скоро виявило проблеми, притаманні містам, які контролюються промисловими підприємствами. Серед них – соціальні конфлікти через неналежні умови праці та проживання; екологічні проблеми, викликані діяльністю містотвірних підприємств; аварії та професійні захворювання, велика кількість яких обумовлена концентрацією промислового виробництва та відповідними техногенними ризиками; і, найголовніше, повна залежність від підприємства, яке може припинити свою діяльність внаслідок структурних зрушень в економіці. Таким чином, можна констатувати, що спеціалізація вітчизняної економіки на металургійному виробництві породила ще одну її особливість – виникнення у відповідних регіонах значної кількості монофункціональних міст, яким притаманна низка специфічних проблем.

Формування монофункціональних міст відбувалось, звісно, не тільки в Україні. Подібні міста почали виникати в кінці XVIII століття в Західній Європі та США, але в різних регіонах вони мали свої назви. Так, в

Іспанії їх називали «індустріальними колоніями», у Нідерландах та Німеччині – «фабричними» та «робітничими» поселеннями, у Великій Британії та США – «містами, що належать компанії» або «корпоративними містами» [5, с. 8]. Незважаючи на відмінність у назвах, їх об'єднувала спільна мета створення – стабільне забезпечення робочою силою підприємств, які часто утворювались у необжитих місцевостях, де були відкриті залежи корисних копалин. З часом абсолютна влада підприємства у місті обумовила необхідність утримувати на його балансі об'єкти соціальної інфраструктури такі, як житло, транспорт, освітні та медичні заклади тощо. Ознаки занепаду монофункціональних міст з'явились у США у 20-х роках ХХ століття. Спочатку це було обумовлене зростанням добробуту працівників, які отримували можливість придбати власне житло, змінити місце роботи тощо. Згодом світова криза 1929-1933 років змусила підприємців скоротити витрати на утримання об'єктів соціальної інфраструктури або взагалі відмовитись від них. Зрештою, деіндустріалізація другої половини ХХ століття призвела до закриття багатьох містоутворюючих підприємств, внаслідок чого монофункціональні міста або занепадали, або, змінивши економічний профіль, перетворювались на звичайні публічні міста.

Ринкова трансформація інверсійного типу, яка розпочалась зі здобуттям Україною незалежності, неоднозначно вплинула на монофункціональні міста. З одного боку, перехід на ринкові відносини призвів до закриття неприбуткових шахт, які були в багатьох випадках містотворними, а отже, і до занепаду таких міст, що проявилось у стрімкому зростанні безробіття та істотному скороченні надходжень до місцевого бюджету. З іншого боку, перехід до вільного ціноутворення призвів до ліквідації прихованих у занижених цінах на енергоносії та сировину субсидій галузям переробної промисловості, падінні їх прибутковості, що разом із лібералізацією зовнішньоекономічної діяльності мало наслідком «спонтанне скорочення неприбуткових видів діяльності у сфері переробної промисловості і розширення діяльності у сферах видобування та первинної переробки сировини» [9, с. 17]. Іншими словами, пріоритетний розвиток отримали саме ті галузі, з якими історично було пов'язане виникнення монофункціональних міст. Істотне зростання світових цін на нафту на початку ХХІ століття лише посилює цей процес, оскільки призвело до «витіснення виробництв обробної промисловості, здатних продукувати вироби з підвищеним рівнем доданої вартості ... не стільки за рахунок сировинних виробництв, скільки виробництв з випуску напівфабрикатів, головними з яких були підприємства металургійного сектору» [9, с. 18].

Термін «мале монофункціональне місто» в Україні був впроваджений у 2000 році: відповідно до Закону України «Про Основні напрями забезпечення комплексного розвитку малих монофункціональних міст» таке місто – це «мале місто, спеціалізацію праці економічно активного населення в якому визначають підприємства здебільшого однієї-двох профільюючих галузей економіки, що формують дохідну частину бюджету міста, забезпечують функціонування соціальної інфраструктури та інших об'єктів життєзабезпечення населення» [7]. Раніше – у 1995 році – був запроваджений термін «монофункціональні міста», але стосувався він лише ядерної енергетики. Відповідно до Закону України «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку», монофункціональні міста – це «спутники ядерних установок та підприємств з видобування і переробки уранових руд – адміністративно-територіальні одиниці, спеціалізація праці населення в яких визначається підприємствами, що експлуатують ядерні установки та уранові об'єкти» [6].

На основі викладеного матеріалу можемо констатувати, що структура економіки України сформувалася понад століття тому і не зазнала істотних змін. Наявність монофункціональних міст, які були органічною складовою процесу індустріалізації, нині не відповідає потребам економічного розвитку. За результатами дослідницького проекту науковці Центру Разумкова обґрунтовано стверджували, що Четверта промислова революція, яка є технологічним компонентом сучасних глобальних змін, «призведе до висунення на авансцену нових економічних лідерів і нових провідних сфер економічної діяльності», а саме: «країни-генератори технологічних інновацій будуть набувати домінуючих позицій у виробництві та експорті новітніх товарів та послуг, тоді як багато морально застарілих виробництв попередніх технологічних укладів згортатимуться і закриватимуться, породжуючи масове вивільнення робочої сили» [9, с. 130]. Щодо України зроблений висновок, що вона «вступає в епоху кардинальних глобальних трансформацій з істотно деформованою структурою економіки, яка зазнала за період державної незалежності дуже неоднозначних змін», адже «зіткнулася із занепадом промислового виробництва та особливо обробної промисловості, виробництва машин і обладнання», що має наслідком включення нашої країни у процеси міжнародного виробництва на основі асиметричної моделі, «коли гіперзалежність від зовнішніх ринків збуту доволі обмеженої групи напівфабрикатів не супроводжується включенням у міжнародні мережі виробництва по лінії імпорту» і яка зумовлює «периферійний статус національної економіки» [9, с. 130]. Структурна перебудова економіки України, таким чином, є безальтернативною. Разом із тим, вона, імовірно, призведе до скорочення обсягів виробництва у галузях, яким притаманний розвиток монофункціональних міст, а отже, до занепаду останніх. Подібна перспектива робить нагальною проблему перебудови таких міст.

Україна може скористатись досвідом ряду західних країн, які свого часу здійснили успішний перехід від інтенсивного виробництва на основі вичерпаних палив до децентралізованої ефективної генерації з відновлюваних джерел енергії. У значній кількості випадків подібний перехід передбачав дотримання принципу справедливої трансформації. Остання являє собою «модель розвитку, що передбачає гідне життя та чесний зарібок для всіх працівників і спільнот, на яких вплине процес активного енергетичного переходу (ліквідація виробничих потужностей, підприємств тощо)» [3]. Термін «справедлива трансформація» на законодавчому рівні закріплений у Паризькій угоді, яка ратифікована Україною у 2016 році [4; 8]. У цій угоді

зафіксовані обов'язки учасників брати до уваги «нагальну необхідність справедливої трансформації робочої сили і створення гідної праці та якісних робочих місць відповідно до визначених на національному рівні пріоритетів розвитку» [4].

Справедлива трансформація передбачає діалог між представниками органів державної влади та місцевого самоврядування, які мають розуміти потреби людей, що проживають на відповідних територіях і залежать від моновиробництва, та представниками регіонів, які повинні чітко формулювати перелік власних потреб, а також уміти розробити моделі їх задоволення. На думку координатора кампанії «Справедлива трансформація в Україні» Костянтина Криницького, одні з найкращих результатів такого діалогу досягнуті в Німеччині та Чехії [3]. Наприклад, у Німеччині процес структурної перебудови енергетичного сектора розпочався ще в середині XX століття. За цей час кількість зайнятих у вугільній промисловості скоротилась із 750 тисяч працівників до 20 тисяч, а у 2018 році була закрита остання шахта в країні, де видобувалось кам'яне вугілля. Для розв'язання проблем мономіст була реалізована стратегічна диверсифікація економіки. Зокрема, на місці колишніх виробництв були розбудовані об'єкти відновлюваної енергетики, а також технопарки та університети. У Чехії стратегія економічної реструктуризації вугледобувних регіонів була розроблена у 2015 році. Вона передбачала фінансування потреб відповідних територій у обсязі 1,5 млрд євро протягом перших трьох років. Серед результатів реалізації зазначеної стратегії: відкриття «інноваційних центрів» стимулювання ведення бізнесу в регіонах та реалізація навчальних програм для місцевого населення і керівництва міст. В обох країнах розпочата реалізація пілотних проектів Платформи Європейської комісії «Трансформація вугільних регіонів», які передбачають фінансову та технічну підтримку шахтарських монофункціональних міст, що поступово відмовляються від вугілля.

Висновки. Формування ринкових відносин в Україні мало наслідком серйозні структурні деформації економіки, які проявляються у пріоритетному розвитку галузей та підприємств, орієнтованих на експорт сировинної продукції або напівфабрикатів із низькою доданою вартістю. В умовах становлення постіндустріального суспільства подібна спеціалізація може принести лише короткострокові вигоди, а в довготривалому періоді призведе до консервування відсталості вітчизняної економіки. Необхідність структурної перебудови була усвідомлена як науковцями, так і політиками, що знайшло відображення у розробці відповідних теоретичних рекомендацій та нормативних актів. Разом із тим, на нашу думку, на даний момент неналежна увага приділяється тій обставині, що внаслідок структурних зрушень можуть припинити свою діяльність містотвірні підприємства, а отже, занепадуть так звані монофункціональні міста. У зв'язку з цим, перспективними напрямками подальших досліджень стає аналіз наслідків структурної трансформації на функціонування монофункціональних міст, вивчення їх перспектив у постіндустріальному суспільстві та можливі шляхи реформування.

Література.

1. Динаміка зовнішньої торгівлі послугами за видами [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України : сайт. – Електронні текстові дані. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2008/zd/dseip/dseip2007_u.htm, вільний (дата звернення: 11.12.2019). – Назва з екрана.
2. Кораблін С. О. Макроекономічна динаміка України: пастка сировинних ринків : монографія / С. О. Кораблін ; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». – К., 2017. – 308 с.
3. Криницький К. Трансформація вугільних регіонів: досвід для України [Електронний ресурс] / К. Криницький // Дзеркало тижня. – 2019. – № 16. – Режим доступу: https://dt.ua/macrolevel/transformaciya-vugilnih-regioniv-dosvid-dlya-ukrayini-309689_.html, вільний (дата звернення: 24.06.2019). – Назва з екрана.
4. Паризька угода [Електронний ресурс] : Офіційний переклад. – Електронні текстові дані. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_161, вільний (дата звернення: 24.06.2019). – Назва з екрана.
5. Праця, виснаження та успіх: промислові мономіста Донбасу / М. Ільченко та ін.; за ред. В. Кулікова й І. Склякної. – Львів : ФОП Шумилович, 2018. – 244 с.
6. Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку [Електронний ресурс] : Закон України від 08 лют. 1995 р. № 39/95-ВР. – Електронні текстові дані. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/39/95-vr>, вільний (дата звернення: 25.06.2019). – Назва з екрана.
7. Про Основні напрями забезпечення комплексного розвитку малих монофункціональних міст [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 17 бер. 2000 р. № 521. – Електронні текстові дані. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/521-2000-p>, вільний (дата звернення: 25.06.2019). – Назва з екрана.
8. Про ратифікацію Паризької угоди [Електронний ресурс] : Закон України від 14 лип. 2016 р. № 1469-VIII. – Електронні текстові дані. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1469-19>, вільний (дата звернення: 24.06.2019). – Назва з екрана.
9. Структурні трансформації у світовій економіці: виклики для України / Аналітична доповідь / В. Сіденко (керівник проекту) та ін. – Київ: Заповіт, 2017. – 182 с.
10. Товарна структура зовнішньої торгівлі у 2018 році [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України : сайт. – Електронні текстові дані. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/zd/tsztt/tsztt_u/tsztt1218_u.htm, вільний (дата звернення: 11.12.2019). – Назва з екрана.

11. GDP (current US\$). Ukraine. World Bank national accounts data, and OECD National Accounts data files [Electronic resource] / The World Bank : site – Electronic text data. – Regime of access: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=UA>, free (date of the application: 11.12.2019). – Header from the screen.

References.

1. The official site of the State Statistics Service of Ukraine (2019), “Dynamics of foreign trade in services by type“, available at: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2008/zd/dseip/dseip2007_u.htm (Accessed 11 December 2019).
2. Korablin, S.O. (2017), *Makroekonomichna dynamika Ukrainy: pastka syrovynnykh rynkiv* [Macroeconomic dynamics of Ukraine: the trap of raw materials markets], State Organization “Institute of Economics and Forecasting of the National Academy of Sciences of Ukraine”, Kyiv, Ukraine.
3. Krynyts'kyj, K. (2019), “Transformation of coal regions: experience for Ukraine”, *Dzerkalo tyzhnia*, [Online], vol. 16, available at: https://dt.ua/macrolevel/transformaciya-vugilnih-regioniv-dosvid-dlya-ukrayini-309689_.html (Accessed 24 June 2019).
4. The Verkhovna Rada of Ukraine (2015), “The Paris Agreement”, available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_161 (Accessed 24 June 2019).
5. Kulikov, V. Sklokina, I. and others (2018), *Pratsia, vysnazhennia ta uspih: promyslovi monomista Donbasu* [Labor, exhaustion and success: industrial monotowns of Donbass], individual entrepreneur Shumylovych, Lviv, Ukraine.
6. The Verkhovna Rada of Ukraine (1995), The Law of Ukraine “On the Use of Nuclear Energy and Radiation Safety”, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/39/95-вр> (Accessed 25 June 2019).
7. The Verkhovna Rada of Ukraine (2000), Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine “On the Basic directions of maintenance of complex development of small monofunctional cities”, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/521-2000-п> (Accessed 25 June 2019).
8. The Verkhovna Rada of Ukraine (2016), The Law of Ukraine “On Ratification of the Paris Agreement”, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1469-19> (Accessed 25 June 2019).
9. Sidenko, V. and others (2017), *Strukturni transformatsii u svitovij ekonomitsi: vyklyky dlia Ukrainy* [Structural Transformations in the World Economy: Challenges for Ukraine], Zapovit, Kyiv, Ukraine.
10. The official site of the State Statistics Service of Ukraine (2019), “Commodity structure of foreign trade in 2018“, available at: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/zd/tsztt/tsztt_u/tsztt1218_u.htm (Accessed 11 December 2019).
11. The official site of the World Bank (2019), “GDP (current US\$). Ukraine. World Bank national accounts data, and OECD National Accounts data files”, available at: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=UA> (Accessed 11 December 2019).

Стаття надійшла до редакції 19.12.2019 р.